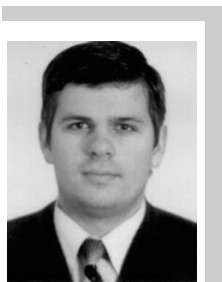

А. А. БОВА,
канд. соціол. наук

Andriy A. Bova,
Ph. D. in Sociology

КОРУПЦІЯ, ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ, ДЕМОКРАТІЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК: ХАРАКТЕР ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Методологічні підходи до дослідження суб'єктивних показників в корупції

Пошук форм та механізмів зв'язку між політичними і соціально-економічними процесами та корупцією є вельми актуальним завданням як у практичній сфері боротьби зі злочинністю, так і в науковій сфері. Такий аналіз проводиться із застосуванням економіко-математичних методів [1], шляхом обробки даних широкомасштабних соціологічних досліджень [2] та співвіднесення рейтингів корупції із суб'єктивними й об'єктивними чинниками, що характеризують різні сфери суспільно-економічного життя [3–6]. Дослідження Світового банку засвідчили, що високий рівень корупції відбивається на економічному розвитку, призводить до зростання бідності, посилює нерівність доходів. *H. Broadman* і *F. Recanatini* на підставі аналізу рівнянь двох регресивних моделей, побудованих на вибірці країн із перехідною економікою, доводять залежність корупції від таких чинників, як розвиненість політичних інститутів, якість державного управління, відкритість у сфері зовнішньої торгівлі, рівень ВВП, розвиток ринкових інститутів, а також демократії та системи торгівлі [7]. Чимало науковців, а саме *S. Rose-Ackerman*, *M. Paldam*, *R. Rose*, *C. Bjornskov* та ін. наголошують на змістовній і статистичній за-

лежності між корупцією та довірою. Втім, зауважимо, що між соціально-економічними та політичними показниками – з одного боку, і корупцією – з іншого, іноді важко встановити причинний зв'язок (корупція підриває довіру населення і знижує ВВП чи, навпаки, низька довіра та бідність обумовлюють корупцію). Показник корупції часто виступає як незалежна ознака. У сучасних дослідженнях *S. Knack*, *B. Elmslie*, *E. Tebaldi* розглядається вплив корупції на економічний розвиток. *A. P. Mauro*, використовуючи регресійний аналіз даних Трансперенсі Інтернешнл, довів, що зниження корупції на 2,4 пункта відповідно збільшує середній дохід однієї особи на 4 відсотки [8].

Наше дослідження спрямовано на виявлення співвідношення індикаторів, які відбивають якість державного управління, демократизації, політичних прав, індексу розвитку людського потенціалу та його складових, і корупції. Автором використано емпіричні масиви, зібрані ООН у ході підготовки звітів про людський розвиток за 2002 та 2003 роки, а також дані Трансперенсі Інтернешнл (ТІ) і Світового банку. Укладачі Доповіді ООН зазначають, що більшість показників – оцінки державного управління, рівня демократії, політичних та громадянських прав, корупції – мали суб'єктивний характер, тоб-

то ґрунтувалися на експертних опитуваннях. Зрозуміло, що такі показники залежать від розуміння концепту демократії експертами і можуть містити упередженість у сприйнятті одного й того самого явища в різних країнах [9, с. 36]. Об'єктивні показники (наприклад, кількість громадських організацій, питома вага працівників, які є членами профспілок), звичайно, виміряти легше, однак вони не відбивають усіх аспектів демократичного розвитку. До того ж об'єктивна статистика може бути неповною і бути різною в різних країнах. А певний якісний характер деяких об'єктивних індикаторів державного управління – рік отримання жінками права голосу, приєднання до міжнародних конвенцій з дотримання громадянських політичних прав – дещо ускладнює їх статистичну обробку.

Крос-національні дослідження різних аспектів корупції здійснюються під егідою великих фінансових інститутів (Світовий банк, Європейський банк реконструкції і розвитку, Світовий економічний форум), навчальних закладів та центрів при них (Колумбійський університет, Університет ООН, Центр вивчення громадської політики Університету Стретчклейд), консалтингових компаній (Прайсвотерхаузперс, Служба інформації журналу “Економіст”, Дослідницький центр світових ринків, Інститут управління розвитком, Служба консультацій з політичних та економічних ризиків та ін.), ООН (Міжнародне опитування потерпілих від злочинів), фондами (Дім свободи) та неурядовими організаціями (Трансперенсі Інтернешнл). Дослідження суб'єктивних оцінок корупції різняться методологією – розумінням явища, принципами формування вибірки (експерти, підприємці, представники державних органів, населення) і збору інформації (опитування, фокус-групи, якісна характеристика), шкалами запитань, побудовою узагальнених показників і т.ін.

Наукові проекти Трансперенсі Інтернешнл

Відома своїми антикорупційними ініціативами Трансперенсі Інтернешнл (пе-

рекладається з англійської як “Міжнародна прозорість”) впроваджує три дослідницькі проекти, спрямовані на визначення: *Індексу сприйняття корупції* (від 1996 р.; ретроспективний аналіз даних здійснено також за 1980–1985 рр. та 1988–1992 рр.), *Індексу хабародавців* (1999 та 2002 рр.), *громадської думки населення щодо корупції* (2002 р.). *Індекс сприйняття корупції* (ІСК) охоплює оцінки, надані підприємцями, вченими та аналітиками з ризиків, щодо зловживання владою чиновниками з метою отримання особистої вигоди.

Джерела, якими користується ТІ при побудові ІСК, не розрізняють на загал адміністративну й політичну корупцію (вищі його значення за шкалою від 0 до 10 свідчать про меншу актуальність проблеми корупції для певної країни) [10]. Вищі значення Індексу сприйняття корупції (за шкалою від 0 до 10) свідчать про меншу актуальність проблеми корупції для певної країни. Україна в 1998 р. мала 2,8 бала, посідаючи 70 місце з 85 країн, 1999 р. – 2,6 (відповідно 77 місце з 99 країн), 2000 р. (найгірший результат) – 1,5 (88 місце серед 90 країн), 2001 р. – 2,1 (83 місце з 91 країни), 2002 р. – 2,4 (86 місце з 102 країни), 2003 р. – 2,3 (111 місце з 133 охоплених дослідженням країн), 2004 р. – 2,2 (128 місце серед 146 країн світу).

У 1999 та 2002 роках ТІ спільно з компанією “Гелап Інтернешнл асоційєшн” вивчала активність платників хабарів з компаній 21 країни-експортеру (США, Японії, Гонконгу, Італії, Південної Кореї та ін.), хабарництво у різноманітних секторах ділової активності, обізнаність з антикорупційними вимогами Конвенція організації економічного співробітництва і розвитку по боротьбі з корупцією серед іноземних державних службовців при укладанні міжнародних комерційних угод, оцінки динаміки зловживання владою, чинники зростання та зниження корупції, способи, за допомогою яких деякі уряди отримують економічні переваги нечесним шляхом тощо.

Цікавим питанням є співвідношення Індексу сприйняття корупції за 2001 р. та Індексу хабародавців за 2002 р. (останній

розраховувався на підставі опитування 835 експертів стосовно ймовірності надати компаніями країн-експортерів хабар для проникнення до економіки країн, що розвиваються; такі роки ми вибрали для аналізу ІСК тому, що в 2002 р. цей показник уже містив результати проекту Індексу хабародавців), а також показниками, що характеризують різні сторони економічного розвитку – індексів економічної свободи (Фонду “Спадщина” та Інституту “Фрезера”), конкурентноздатності (Світового економічного форуму) та рангу, що відбиває глобалізацію (Індекс глобалізації Ради глобальної політики Кернея (*Kearney*)), ВВП на одну особу з урахуванням паритету купівельної спроможності місцевої валюти відповідно до долара США. 15 країн-експортерів займають за Індексом хабародавців нижчі місця, ніж за ІСК, а отже сприймаються експертами як більш корумповані (див. *табл. 2*). Виявилось, що коефіцієнт кореляції між індексами становить 0,805 ($p < 0,05$). Крім того, результати аналізу показали, що країни-експортери з меншим рівнем ВВП більш схильні до корупції ($r = 0,641$, $p < 0,05$ у вибірці з 20 країн, за виключенням Тайваню). Отже, теоретично можна припустити, що у країнах з високим рівнем сприйняття корупції та економікою, орієнтованою на експорт, відбувається своєрідне перенесення корупційних практик на інші країни. Водночас можна зробити попередній висновок, що надання хабарів компаніями є менш чутливим до соціально-економічного розвитку тієї чи іншої країни, оскільки ІСК має сильніший зв'язок з Індексом економічної свободи Фонду “Спадщина” та Інституту “Фрезера”, Індексом конкурентноздатності Світового економічного форуму, ніж ІХ (відповідно кореляція ІСК з указаними індикаторами дорівнює 0,864, – 0,970 ($p < 0,01$) та 0,759 ($p < 0,05$), а ІХ – 0,551, – 0,614 ($p < 0,01$), 0,520 ($p < 0,05$)). Коефіцієнт кореляції Кендела ІСК та ІХ з індексом глобалізації становить відповідно – 0,708 та – 0,779 ($p < 0,05$, у вибірці з 19 країн за виключенням Бельгії та Гонконгу): країни з більш передовими технологіями менше схильні використовувати підкуп.

Дані проекту “Глобальний барометр корупції” за 2002 р., здійсненого ТІ спільно з Гелап Інтернешнл і спрямованого на вивчення думки широкої громадськості 47 країн, засвідчили, що близько половини респондентів оцінює вплив корупції на політичне життя і ділове середовище як значимий [11]. При цьому негативні прогнози щодо збільшення корупції переважають оцінки позитивні. Четверта частина взагалі вважає, що корупція залишиться на одному рівні. Викоринити корупцію насамперед потрібно у політичних партіях, судах і поліції. Різниця між ІСК і обстеженням громадської думки полягає у тому, що у першому випадку оцінку корупції надають ділові і академічні кола, спеціалісти з оцінки ризиків, у другому визначається серйозність впливу корупції на різні сфери за оцінками респондентів. Як зазначає ТІ, отримані в результаті позиції можуть значно різнитися і не обов'язково співвідноситись з існуючим рівнем корупції, оскільки в деяких країнах респондентам можуть бути більш терпимі по відношенню до корупції, тим часом як для інших навіть низький рівень корупції є приводом для занепокоєння. Між ІСК за 2002 рік та показниками, що відбивають вплив корупції на персональне та родинне життя, ділове середовище, політичне життя, культуру та цінності суспільства зафіксований слабкий кореляційний зв'язок (відповідно r дорівнює –0,36; –0,28, – 0,28 та – 0,30 для $p < 0,01$) [11, с.16]. Звідси випливає, що у країнах з низьким значенням ІСК населення гостріше сприймає вплив корупції на різні сфери життєдіяльності.

Агреговані показники державного управління Світового банку

Світовий банк, починаючи з 1990–х років, запровадив ряд широкомасштабних проектів, пов'язаних з обстеженнями якості надання послуг державою та інституційного середовища, масштабів тіньової економіки, корупції та перешкод для ведення бізнесу: “Дослідження ділового

Таблиця 2

Зіставлення Індексу сприйняття корупції, Індексу хабародавців (Трансперенсі Інтернешнл), Індексів економічної свободи (Інституту Фрєзера і Фонду "Спадщина"), Індексу конкурентноздатності (Світового економічного форуму), Індексу глобалізації А. Т. Кернея та ВВП на одну особу

Шкала індексів	ІСК (ТІ), 2001 р. від 10 до 0	ІХ (ТІ), 2002 р. від 10 до 0	ІЕС (ФІ), 2001 р. від 0 до 10	ІЕС (ФС), 2003 р. від 5 до 1	ІК (СЕФ), 2003 р. від 1 до 7	ІГ Кернея, 2003 ранг від 1 до 62	ВВП на особу, 2001 мін. 4002, макс. 34320
Країна							
Австралія	8,5	8,5	7,9	1,85	5,36	1	25370
Швеція	9,0	8,4	7,2	1,90	5,40	3	24180
Швейцарія	8,4	8,4	8,0	1,95	5,36	2	28100
Австрія	7,8	8,2	7,5	2,10	4,93	8	26730
Канада	8,9	8,1	8,0	2,05	5,27	7	27130
Нідерланди	8,8	7,8	7,8	1,90	5,03	5	27190
Бельгія	6,6	7,8	7,4	2,10	4,81	-	25520
Великобританія	8,3	6,9	8,3	1,85	5,17	9	24160
Сінгапур	9,2	6,3	8,5	1,50	5,42	4	22680
Німеччина	7,4	6,3	7,3	2,10	5,06	17	25350
Іспанія	7,0	5,8	7,0	2,35	4,88	20	20150
Франція	6,7	5,5	6,7	2,55	4,62	12	23990
США	7,6	5,3	8,3	1,80	5,93	11	34320
Японія	7,1	5,3	7,1	2,50	5,08	35	25130
Малайзія	5,0	4,3	6,4	3,00	4,07	18	8750
Гонконг	7,9	4,3	8,6	1,45	4,93	-	24850
Італія	5,5	4,1	7,0	2,35	4,31	24	24670
Південна Корея	4,6	3,9	7,1	2,70	4,89	28	15090
Тайвань	5,6	3,8	7,1	2,30	5,50	34	-
Китай	3,5	3,5	5,5	3,55	4,37	51	4020
Росія	2,3	3,2	5,0	3,70	3,64	45	7100
Середній показник	6,94	5,98	7,32	2,36	4,95	-	22224

середовища у світі” (2002 рік), “Обстеження бізнес-середовища та результатів роботи підприємств” (1999 р. і 2002 р.), “Дослідження державного сектора” (1999–2001 р.), „Державне управління і міста” (2003 р.). Застосовуючи процедуру математичного об'єднання власних статистичних даних та інших джерел, Світовий банк, що оприлюднюють відомі аналітичні й дослідницькі інституції („Дім свободи”, „Служба інформації журналу „Економіст”, Служба оцінки політичних ризиків, Геллап Інтернешнл), будує агреговані показники, що відбивають різні сторони державного управління [12, с.10]. До таких агрегованих показників належать:

– *право голосу та підзвітність*, що містить різні аспекти політичного процесу і оцінки рівня громадянських свобод, зокрема свободи преси, політичних прав, відповідальності держави перед народом, участі військових у політиці, прозорості механізмів управління, демократичності виборчої системи, повідомлень бізнесу про зміни в законодавстві, можливості підприємців висловити свій інтерес до змін у законодавстві й політиці;

– *політична стабільність і відсутність насилля*, що відображає різні форми державного впливу в політиці, етнічних питаннях, соціальній сфері; до уваги також беруться фактори нестабільності: ймовірність етнічних сутичок, військових конфліктів та дій, соціального напруження, терористичних загроз, внутрішнього протистояння, роздроблення політичного спектру, повалення уряду неконституційними засобами; *ефективність державного управління*, що враховує механізми ухвалення та реалізації рішень, основні характеристики управління (структура і якість бюрократії, компетентність чиновників, ротація персоналу, стабільність уряду, незалежність державних службовців від політичного тиску, довіра до зобов'язань уряду), якість громадської системи охорони здоров'я, трансакційні витрати;

– *якість регулювання*, що охоплює необґрунтовані зазіхання держави на нетипові для нього сфери діяльності і ціно-

вого контролю, а також умови конкуренції, що визначаються державою, нагляд за банківською системою, сприйняття труднощів, що виникають внаслідок невинного регулювання у зовнішній торгівлі та ділового розвитку.

– *верховенство права*, що визнається такими параметрами, як ступінь впевненості громадян у правилах суспільства та їх дотриманні; повага до закону; масштаби поширення неофіційних і незаконних видів діяльності, чорного ринку, корупції у банківській сфері, злочинності та розкрадань як перешкод підприємству; втрати від злочинності; рівень розвитку судової системи (забезпечення виконання приватних і державних контрактів, передбачуваність юстиції);

– *контроль корупції*, що охоплює різні типи і прояви хабарництва – використання державної влади для отримання приватного зиску, частота „нерегулярних платежів” чиновникам та працівникам суду, хабарі заради інтересу підприємства, сприйняття корупції у громадському секторі тощо.

В роботі [13, с.98–115] наводяться такі цифри по Україні за 2000–2001 роки: права голосу та підзвітність (– 0,39 бала (у 2002 р. відповідно – 0,59), політичної стабільності (– 0,51 – 0,14), верховенства права (– 0,71– 0,79), якість регулювання (– 1,19 – 0,62), ефективності державного управління (– 0,78–0,74), контролю корупції (– 0,98 бала (у 2002 р. (– 0,96 бала). Практично за усіма показниками соціально-політична ситуація в Україні має гірші за середньовибіркові оцінки, крім політичної стабільності за 2002 рік. При цьому кількість досліджень, за якими розраховуються агреговані показники для нашої країни, постійно зростає, а варіабельність даних зменшується. Для обчислення рейтингів у 2000(2001 рр. Світовим банком залучалося всього 17 досліджень 15 міжнародних організацій. У згаданій доповіді ООН про людський розвиток за 2002 рік показник права голосу та підзвітності Світового банку був поданий для 164 країн, політичної стабільності – для 151 країни, верховенства права – для 159

країн, ефективності державного управління – для 149 країн, контролю корупції – для 150 країн.

Експертні та статистичні оцінки соціально-політичного і економічного розвитку

Проект *Polity IV*, що здійснюється Центром міжнародного розвитку та управління конфліктом Мерілендського університету, містить щорічну інформацію про режими та характеристику влади у країнах світу (для України як незалежної держави інформація збирається з 1991 р.). *Рівень демократії* визначається зазначеним Центром як ступінь інституціалізованих процедур і регулювання відкритої та змагальної участі в політичній діяльності вибірних посадовців і суттєвими протидіями їхній владі. Шкала змінної коливається від 10 (найменший рівень демократії, тяжіння до автократії) до 0 (найбільший рівень демократії). Для України зазначений показник у 2000 р. дорівнював 7 балам. Середнє значення індексу за вибіркою із 147 країн становило 3,29 бала.

“Дім свободи” – організація, заснована Елеонорою Рузвельт та іншими американськими громадянами, до Ради попечителів якої входять провідні представники демократичної і республіканської партій, лідери профспілок, керівники компаній, колишні вищі урядові чиновники, вчені, журналісти, – занепокоєний наростанням загроз для світу та демократії, визначає три показники рівня демократії, а саме: *громадянські свободи* (свобода слова, віросповідання, вільного об’єднання в асоціації, організаційних прав; верховенство права; права людини; особиста недоторканність; економічні права);

політичні права (вільні та чесні вибори для органів із реальною владою; свобода політичних організацій; значущість опозиції; участь меншин у політичному житті, свобода від домінування владних угруповань; автономність або залучення груп меншин до політичного життя);

свобода преси (об’єктивність ЗМІ і свобода поширення інформації).

Згідно з експертними оцінками „Дому свободи”, залежно від кількості балів, які отримала країна за названими трьома показниками, її можна вважати вільною, частково вільною або не вільною. За індикаторами громадянських свобод і політичних прав країну відносять до категорії вільної, якщо вона має від 1 до 2,5 балів, частково вільної (від 3 до 5, не вільної (від 6 до 7 балів. За індикатором свободи преси країна є вільною, якщо вона набрала від 0 до 30 балів, частково вільною (від 31 до 60, не вільною (від 61 до 100 балів. У 2000 р. за показниками громадянських свобод, політичних прав та свободи преси Україна опинилася в категорії частково вільних країн, отримавши відповідно 4, 4 і 60 балів. Середні показники громадянських свобод і політичних прав за вибіркою зі 173 країн становлять відповідно 3,55 і 3,47 бала, свободи преси за вибіркою із 172 країн – 45,56.

Служба оцінки політичних ризиків, яка за результатами експертних опитувань оприлюднює з 1984 року Міжнародний довідник із ризиків у країнах, визначає такий показник, як *Право і порядок*, що відбиває неупередженість юстиції і сприйняття права суспільством. Шкала індикатора змінюється від 0 до 6; вищі позиції свідчать про ліпший стан. У 2001 р. середнє значення у вибірці з 134 країн становить 3,84 бала. Україна отримала 4 бали.

Отже, в нашій країні лише два показники (політична стабільність, право і порядок) є наближеними до середньовибіркових або кращими за них.

У зазначеній доповіді ООН за 2002 рік також містилися статистичні дані, на основі яких визначалися показники розвитку людського потенціалу: індекс очікуваної тривалості життя (розраховується на підставі очікуваної тривалості життя при народженні), індекс рівня освіти (розраховується на підставі рівня грамотності й кількості осіб, що вступили до навчальних закладів першого, другого та третього рівнів), індекс ВВП (розраховується на підставі ВВП на душу населення з урахуванням паритету купівельної спроможності місцевої валюти відповідно до долара

США), індекс розвитку людського потенціалу – ІРЛП (розраховується на підставі зазначених вище індексів тривалості життя, освіти та ВВП). Дані щодо очікуваної тривалості життя і ВВП представлені на 2000-й, а освіти – на 1999 р. [9, с. 149–152]. Чим вище значення цих індексів за шкалою від 0 до 1, тим вищими, відповідно, є показники тривалості життя, освіченості, ВВП та загалом людського потенціалу тієї чи тієї країни. За даними Програми розвитку ООН, спостерігається падіння значення ІРЛП в Україні, перехід її з групи країн з високим ІРЛП до групи країн з середнім розвитком. У 2002 р. наша держава посіла 80 місце серед 173 країн світу, опинившись між Казахстаном і Грузією, у 2003 р. країна обіймала 75 позицію серед 175 країн, займаючи положення між Таїландом і Казахстаном.

Відповідники корупції

Автори Доповіді ООН про людський розвиток за 2002 рік згрупували зазначені показники у три великі групи за такими критеріями, як рівень демократії, верховенство права, ефективність державного управління, рівень корупції. У табл. 4 представлені коефіцієнти кореляції (r) між відібраними індикаторами. Як бачимо, теоретичне групування в цілому відповідає емпіричній типології: у певних блоках існує достатньо щільний статистично значимий зв'язок між змінними. Кореляції між різними показниками блоків демократії і верховенства права та ефективності держуправління є слабкими або помірними. Індекс сприйняття корупції більшою мірою пов'язаний саме з ефективністю діяльності чиновницького апарату, пануванням у суспільстві закону (це може пояснюватися також використанням ТІ і Світовим банком спільних джерел). Помірна кореляція спостерігається між показниками корупції та демократії.

З контролем корупції мають тісний зв'язок насамперед показник верховенства права і ефективності державного уп-

равління, інші – помірний статистично значимий зв'язок. У 2002 році коефіцієнт кореляції між контролем корупції та ефективністю державного управління становив 0,946, верховенством права – 0,954, якістю регулювання – 0,894, правом голосу та підзвітністю – 0,760, політичною стабільністю – 0,759 (усі коефіцієнти кореляції значимі для $p < 0,01$).

Таблиця 5 демонструє статистичну значимість усіх коефіцієнтів кореляції: чим вище рівень демократичних свобод, чим ефективніше працює бюрократія, чим повніше забезпечені права власності, тим краще живе населення. Виявилось, що показники верховенства права, ефективності державного управління і корупції найбільшою мірою пов'язані з індексами очікуваної тривалості життя, ВВП та його абсолютним значенням, ІЛРП загалом. Політична стабільність має порівняно сильний зв'язок із індексом очікуваної тривалості життя, а корупція – з індексом рівня освіти. У цьому контексті можна припустити, що неосвічені бюрократи через неефективне управління продукують корупцію, яка, своєю чергою, обмежує доступ осіб до якісної освіти. Зважаючи на те, що багато показників є близькими за змістом і між ними важко встановити однозначні причинні зв'язки, нами було здійснено факторний аналіз. За основу ми взяли три фактори, які загалом описують понад 90 % дисперсії вихідних ознак. Перший фактор відбиває різні аспекти державного управління (до нього змістовно входять і змінні, що вимірюють корупцію). Другий фактор охоплює показники, що характеризують демократію. Третій фактор об'єднує чотири показники соціально-економічного розвитку ООН, включно із загальним ІРЛП. Значення всіх змінних є у 86 країнах.

Ми ставили за мету з'ясувати питання, чи зберігається зв'язок між показниками, що характеризують корупцію, та даними, що відбивають соціально-економічний розвиток. Для аналізу нам довелося скористатися необхідною статистикою, яка

¹ Середнє значення ІСК, що використовується для нашого подальшого статистичного аналізу, у 2001 р. становило 4,75 бала (за вибіркою з 90 країн; із загального списку виключено Тайвань).

Таблиця 4
Кореляція показників рівня демократії, верховенства права, ефективності державного управління, корупції, 2000s2001 рр.

	Група показників, що відбиває рівень демократії				Група показників, що відбиває рівень верховенства права та ефективності державного управління				Група показників, що відбиває рівень корупції		
	Рівень демократії, 2000	Громадянські свободи, 2000	Політичні права, 2000	Свобода преси, 2000	Право голосу та підзвітність, 2000-2001	Політична стабільність, 2000-2001	Право і порядок, 2001	Верховенство права, 2000-2001	Ефективність державного управління, 2000-2001	Індекс сприйняття корупції, 2001	Контроль корупції, 2000-2001
Рівень демократії, 2001	1,000										
Громадянські свободи, 2000	-,850**	1,000									
Політичні права, 2000	-,920**	,915**	1,000								
Свобода преси, 2000	-,841**	,926**	,907**	1,000							
Право голосу та підзвітність, 2000-2001	,832**	-,933**	-,921**	-,933**	1,000						
Політична стабільність, 2000	,381**	-,600**	-,522**	-,611**	,704**	1,000					
Право і порядок, 2000	,129	-,360**	-,276**	-,368**	,476**	,688**	1,000				
Верховенство права, 2000-2001	,446**	-,659**	-,584**	-,651**	,751**	,843**	,812**	1,000			
Ефективність державного управління, 2000-2001	,426**	-,633**	-,534**	-,643**	,738**	,830**	,717**	,927**	1,000		
Індекс сприйняття корупції, 2001	,451**	-,672**	-,519**	-,657**	,738**	,803**	,728**	,929**	,930**	1,000	
Контроль корупції, 2000-2001	,464**	-,661**	-,571**	-,651**	,733**	,784**	,689**	,889**	,899**	,967**	1,000

** Коефіцієнт кореляції є статистично значимим на рівні $p < 0,01$.

міститься в Доповіді ООН про людський розвиток за 2003 р. “Цілі в галузі розвитку, сформульовані в декларації тисячоліття: міждержавний договір про рятування людства від злиднів” (дані щодо очікуваної тривалості життя і ВВП представлені на 2001р., освіти – на 2000–2001 рр.) [14, с. 237–240]. Зазначимо, що ІСК за 2002 р., розрахований ТІ, ґрунтується загалом на джерелах 1999–2001 рр.

Середнє значення ІСК, що використовується для нашого подальшого статистичного аналізу, у 2001 р. становило 4,75 бала (за вибіркою з 90 країн; із загального списку виключено Тайвань).

До емпіричного аналізу були включені також дані проекту “Глобального барометра корупції”. Для подальшого аналізу були відібрані частки осіб, які оцінили вплив корупції на особисте і культурне життя та цінності суспільства як незначимий.

Чим вищим є значення ІСК і відповідні частки респондентів, опитаних в межах “Глобального барометру корупції”, тим меншою є занепокоєність з приводу корупції. Додатково були залучені дані обстеження бізнес-середовища у світі Світового банку, проведеного у 2001 р. серед підприємців 79 країн. Зок-

рема, ми включили до нашого аналізу оцінки бізнесменів організованої злочинності як значного і дуже значного обмеження для бізнесу.

Виявилось, що ІСК доволі щільно пов'язаний із показниками соціально-економічного розвитку та організованої злочинності (див. *табл. 6*). Усі кореляційні зв'язки можуть характеризуватися в більшості випадків як слабкі або помірні. Зв'язок відповідних показників ООН та Світового банку з ІСК є помітно сильнішим порівняно з результатами Глобального барометра корупції. У загальній вибірці найбільші значення за ІСК та ІРЛП мають такі країни, як Данія, Фінляндія, Нова Зеландія, Ісландія, Швеція, Канада, Люксембург, Нідерланди, Великобританія; найменші – Ангола, Малаві, Танзанія, Замбія.

Найбільшою мірою проявляється залежність між соціально-економічним розвитком та впливом корупції на особисте життя людини. Якщо корупція не відчувається населенням як тотальна, то в такій країні зазвичай кращі показники соціально-економічного розвитку і менша занепокоєність бізнесу станом організованої злочинності. Вплив корупції та культурне життя, цінності суспільства має більш слаб-

Таблиця 5

Взаємозв'язок рівня демократії, верховенства права, ефективності державного управління, корупції з соціально-економічним розвитком, 2001 р.

	Рівень ВВП на одну особу (з урахуванням паритету купівельної спроможності)	Індекс очікуваної тривалості життя	Індекс рівня освіти	Індекс ВВП	Індекс розвитку людського потенціалу
Рівень демократії	,407**	,370**	,392**	,394**	,418**
Громадянські свободи	-,540**	-,467**	-,472**	-,539**	-,534**
Політичні права	-,466**	-,439**	-,428**	-,483**	-,488**
Свобода преси	-,543**	-,457**	-,438**	-,528**	-,515**
Право голосу та підзвітність	,651**	,560**	,556**	,647**	,636**
Політична стабільність	,742**	,611**	,536**	,763**	,686**
Право і порядок	,682**	,495**	,445**	,629**	,563**
Верховенство права	,838**	,613**	,560**	,809**	,714**
Ефективність державного управління	,833**	,601**	,532**	,818**	,701**
Індекс сприйняття корупції	,878**	,600**	,625**	,847**	,758**
Контроль корупції	,828**	,536**	,515**	,766**	,652**

** Коефіцієнт кореляції є статистично значимим на рівні $p < 0,01$.

кий зв'язок із рівнем ВВП. Додатково, із загальної вибірки була сформована підвибірка з 20 країн із перехідною економікою. Серед них найвищі значення за ІСК та ІРЛП продемонстрували: Словенія, Естонія, Угорщина, Литва, Білорусь, Польща, Чехія, найнижчі – Молдова, Азербайджан, Албанія, Грузія, Узбекистан, Казахстан. Взаємозв'язок показників у цій підвибірці узгоджується із загальною тенденцією.

Тенденція зв'язку між сприйняттям корупції та соціально-економічною статистикою зберігається в різні роки. Чим вищий ІСК (а відтак країна сприймається як менш корумпована), тим більший потенціал має людський розвиток та його складові. Отже, дані, зібрані ТІ, можуть бути використані для пошуку емпіричних закономірностей і пояснення певних соціально-економічних явищ.

На основі проведеного крос-національного аналізу інтегральних рейтингів, соціально-економічної статистики, суб'єктивних оцінок і результатів обстежень громадської думки встановлено наступне. Індекс сприйняття корупції щільно пов'язаний із показниками, які відбивають якість державного управління і верховен-

ства права. І понад те, він, вірогідно, є складовою загального латентного фактора (і, відповідно, похідною від нього) – уявлення експертів про ефективний адміністративно-правовий вплив на економіку і забезпечення сприятливих інституційних механізмів ведення бізнесу, політичної стабільності загалом. Своєю чергою, парсипативна демократія, яка передбачає наявність політичної конкуренції, прозорість виборів, дотримання політичних прав і громадянських свобод, також сприяє зменшенню корупції.

Статистична обробка індексів сприйняття корупції та Глобального барометра корупції дає підстави для висновку про помірну кореляцію значення ІСК зі значенням індексу людського розвитку та складових цього індексу – індикаторів, що відбивають очікувану тривалість життя при народженні, рівень освіти та валового внутрішнього продукту на одну особу (з урахуванням паритету купівельної спроможності національної валюти щодо долара США). При цьому кореляція між ІСК і ВВП є достатньо сильною, що підтверджує висновок про гальмування корупцією економічного розвитку країни, зменшення освітнього рівня людей і тривалості їх

Таблиця 4

Взаємозв'язок корупції з соціально-економічним розвитком та організованою злочинністю, 2002 р.

	Рівень ВВП на одну особу (з урахуванням паритету купівельної спроможності)	Індекс очікуваної тривалості життя	Індекс рівня освіти	Індекс ВВП	Індекс розвитку людського потенціалу	Частка фірм, для яких організована злочинність є серйозним обмеженням для бізнесу
ІСК, 2002 у загальній вибірці (n=101)	0,863**	0,546**	0,571**	0,820**	0,706**	-0,586**
ІСК, 2002 для країн із перехідною економікою (n=20)	0,779*	0,421	0,612*	0,766*	0,829*	-0,635*
Частка осіб, що вважають вплив корупції на особисте життя не значним (n=46)	0,621**	0,422**	0,327*	0,560**	0,485**	-0,496**
Частка осіб, що вважають вплив корупції на культурне життя не значним (n=46)	0,468*	0,181	0,079	0,357*	0,239	-0,222

* * Коефіцієнт кореляції є статистично значимим на рівні $p < 0,05$.

** Коефіцієнт кореляції є статистично значимим на рівні $p < 0,01$.

життя загалом. Аналогічного висновку можна дійти, аналізуючи відповіді населення різних країн щодо впливу ефекту корупції на їх особисте і родинне життя. Тенденції, притаманні ІСК у загальній вибірці, характерні й для країн Європи, що мають перехідну економіку.

Індекс хабародавців пов'язаний з індексом сприйняття корупції, а отже, є підстави говорити якщо не про експорт корупції у країни, що розвиваються, то принаймні про посилення місцевого корупційного середовища.

Результати нашого крос-національного дослідження мають загальний характер (до того ж методології обчислення узагальнених індексів корупції ТІ й Світовим бан-

ком властиві свої особливості, переваги й певні недоліки). Можна сказати, що корупція поширюється одночасно й паралельно з таким явищами, як організована злочинність, неефективність державного управління, послаблення інститутів демократії та погіршення соціально-економічної ситуації загалом. Відтак подальший науковий пошук варто зосередити на зіставленні в межах певного регіону різних видів і проявів корупції (адміністративної корупції, хабарів-податку, захоплення держави, підкупу політичних лідерів, торгівлі впливом клієнтелізму, корупційного потенціалу певних мереж тощо) з чинниками, що зумовлюють ці феномени та є його наслідками.

1. Левин М. И., Цирик М. Л. Математические модели коррупции// Экономика и математические методы. – 1998. – Т. 34. – Выпуск 4.
2. Бова А. А. Моделирование поведения, что ориентована на дачу хабара, за допомогою методів багатовимірної статистики// Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 3.3. Barro R. Democracy and Growth// Journal of Economic Growth. – 1996. – № 1.4. Kaufmann D., Aart K., Zoido-Lobaton P. Aggregating Governance Indicators. World Bank Policy Research Working Paper. – 1999. – № 2195.
5. Evans P., James E. Bureaucratic and Growth: A Cross-National Analysis of the Effects of “Weberian” State Structures on Economic Growth// American Sociological Review. – 1999. – № 5.
6. Chong A., Cesar C. On the Causality and Feedback Between Institutional Measures and Economic Growth// Economics and Politics. – 2002. – № 12.7. Broadman H. G., Recanatini F. Seeds of Corruption: Do Market Institutions Matter?// World Bank Policy Research Working Paper 2368. – 2000.8. Mauro P. The Effects of Corruption on Growth, Investment, and Government Expenditure: A Cross-Country Analysis// Corruption and the Global Economy/ Ed. Kimberly A. E. Washington, D. C., 1997.
9. Human Development Report 2002. Deepening democracy in a fragmented world. N. Y., 2002.
10. Бова А. А. Индекс сприйняття корупції Transparency International// Політичний менеджмент. – 2004. – № 2.
11. Smith F., Homel R. The Transparency International Global Corruption Barometer. A 2002 pilot survey of international attitudes, expectations and priorities on corruption a new survey instrument developed with Gallup International’s “Voice of the people” survey. – Berlin, 2003.
12. Кауфманн Д., Краай А., Сойдо-Лобатон П. Вопросы управления: от оценки к действию// Финансы и развитие. – 2000. – Июнь.
13. Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. Governance Matters I – I: Governance Indicators for 1996–2002. – Washington, DC: The World Bank, 2003. – June 30.14. Human Development Report 2003. Millennium Development Goals: A compact among nations to end human poverty. – N. Y., 2003. Corruption, governance, democracy, social and economy development: character of relation

Подано до редакції 2.06.2004

Abstract. The Author research relation of expert and sociological opinions results with integrated indexes of corruption. The statistical analysis has revealed correlation of parameters of corruption with efficiency of the government, a level of democracy and observance of a civil freedom, social and economic development.